

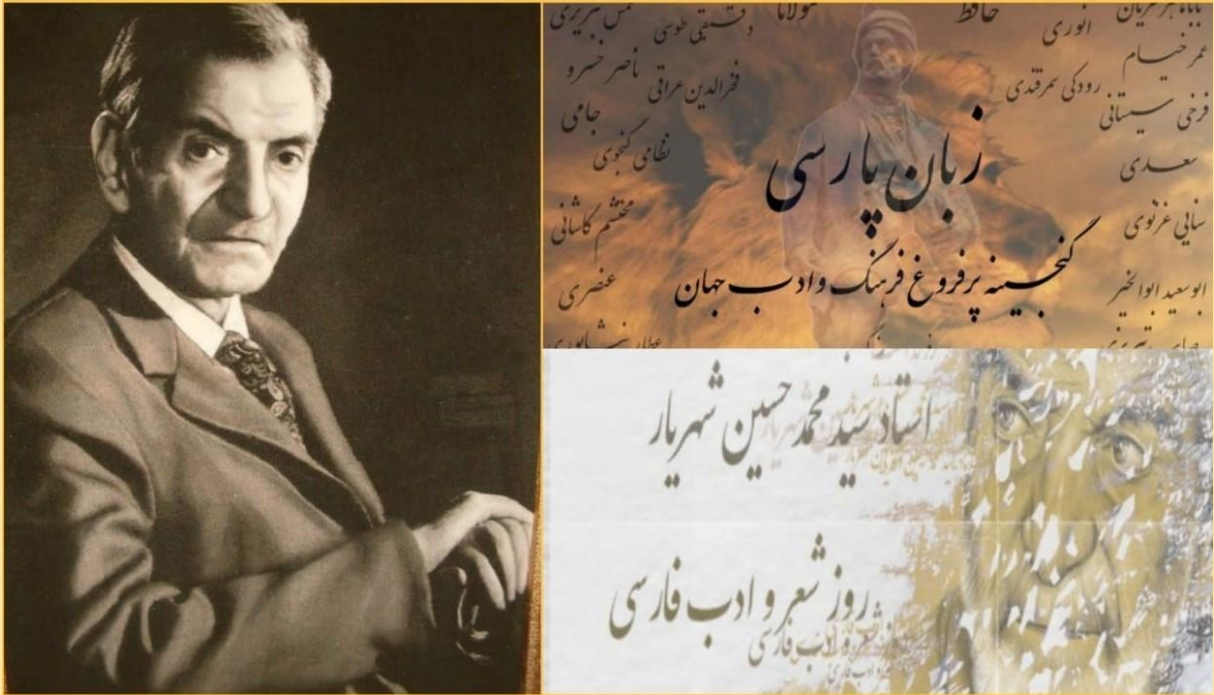

İran İslam Resublikasının Naxçıvandakı
Baş Konsulluğunun Mədəniyyət Attaşeliyi

Məhəmmədhüseyn Şəhriyar Düşüncəsində

və Şeirlərində Milli Həmrəylik

İran İslam Resublikasının Naxçıvandakı
Baş Konsulluğunun Mədəniyyət Attaşeliyi

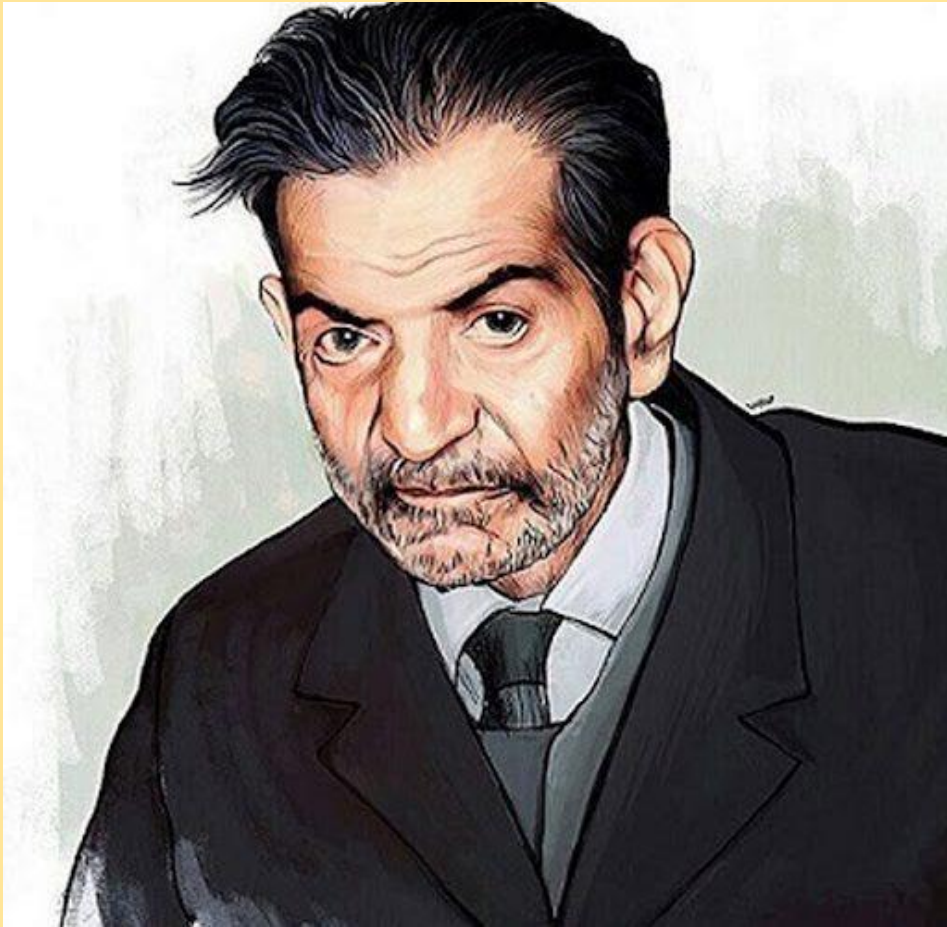
İran İslam Resublikasının Naxçıvandakı
Baş Konsulluğunun Mədəniyyət Attaşeliyi

Məhəmmədhüseyn
Şəhriyar
Düşüncəsində və
Şeirlərində Milli
Həmrəylik

İran İslam Respublikasının Naxçıvandakı
Baş Konsulluğunun Mədəniyyət Attaşeliyi

18 setyabr Seyid Məhəmməd Hüseyn Behcət Tərizinin vəfat günü İranda
Milli Şeir və Ədəbiyyat günü kimi qeyd olunmaqdadır.

Allahı adı ilə

Giriş

Dövrümüzdə insan təfəkkürünün geniş sahəsini əhatə edən əsas emosional məsələlərdən biri də vətən mövzudur. Bir qrup insan tam ciddiyyətlə vətən məfhumundan danışırsa da, digərləri hesab edir ki, həqiqi vətən yoxdur. Torpaq və insanlar hər yerdə vətəndir. Dünya elə insanın öz vətəni sayılır.

Vətən məfhumunun birlik və torpağa bağlılıq kimi təyin olunmasında insanları eyni cəbhəyə qoya biləcək dil, din, irq, tarix, maraqlar və digər bağlılıqlardan söz açmaq olar. Amma bu amillərin heç biri təkbaşına millət anlayışının yaradıcısı və onun vətən olan maddi sahəsinin nəticəsi deyil.

Sadiq şairlərin şeirlərində vətənpərvərlik, millətçilik ən mühüm mövzulardan birini təşkil edir. Siyasi-ictimai şəraiti yaxşılaşdırmaq üçün öz poetik duyumunu vasitə kimi istifadə etmiş və bütün qüvvəsini bu sahəyə, müqəddəs məqsədə çatmağa sərf etmiş insanla var. İranın milli-vətənpərvər şairi Şəhriyar öz əməl və davranışlarında, poetik mövzularında vətən və milli-vətənpərvərlik hissini ön plana çıxaran, cəmiyyətin tərəqqi və birlik yolunda addımlar atan vətənpərvər övladlarındanır.

Şəhriyarın milli birlik sahəsində daha geniş baxışı var ki, bütün bu səylər xarici hökumətlərin müdaxiləsindən uzaq müstəqil ölkə qurmaq üçün birlik və inteqrasiya yaratmaqdır.

Məhəmmədhüseyn Şəhriyar

Təbrizin birinci dərəcəli hüquqşünaslarından, alim və ədəbiyyat əhlindən olan Hacı Mir Ağa Xoşginabının oğlu Şəhriyar soyadlı Təbrizli Seyid Məhəmmədhüseyn Behcət 1904-cü ildə Təbrizdə anadan olmuşdur. Ailəsinin əsas məskəni Xaşginab kəndidir. Uşaqlığı Təbriz inqilabı ilə üst-üstə düşən "Şəngülabad", "Qışqurşaq" və "Xoşginab" kəndlərində keçib. O, təhsilinə həmin kəndin və atasının məktəbində Gülistan və Nesab oxumaqla başlayıb. Bundan sonra o, Müttəhide və Fiyuzat məktəblərində orta məktəbin birinci mərhələsini bitirmiş və 1921-ci ildə Tehrana gələrək orta təhsilini Darül-Fünunda tamamlamış və 1924-cü ildə tibb universitetinə daxil olmaqla, 5 illik təhsildən sonra qısa müddət ərzində diplomunu almadan əvvəl universiteti tərk edərək Xorasana getdi və 1935-ci ilə qədər orada qaldı. Daha sonra Tehrana gələrək Keşavərzi Bankında işə girdikdən sonra sənətə üz tutdu. O, 1988-ci ildə 84 yaşında dünyasını dəyişib və Təbrizdə "Sərxab" şairləri məqbərəsində dəfn edilib.

Şəhriyar xalqla münasibətinə həssaslıqla yanaşır, onların qayğısına qalırdı. Xalq ona bir insanlıq məcmuəsi kimi baxırdı. Şəhriyar millilik və vətənpərvərliyə önəm versə də, buna baxmayaraq, mənfi cəhətləri də görür və öz şeirlərində göstərirdi. O, dəfələrlə sosial cəhalət və etinasızlığın təsirinə məruz qalıb və həyatı dəyişib. Şəhriyar bəzən sosial şəraiti yumor və kinayə ilə şərh edirdi. Həmçinin onun öz ölkəsi haqqında da çoxlu şeirləri var. O, İran və Azərbaycan haqqında gözəl şeirlər yazan milli-vətənpərvər şairdir.

Şəhriyarın Şeir və Düşüncələrində Vətənpərvərlik Hissi

Məhəmmədhüseyn Şəhriyar fars və azərbaycanca şeirlərinə əsaslanaraq, İran sivilizasiyasının mədəni komponentlərinə sadıq qalan və bu ölkənin düşmənlərinə qarşı barışmaz və inadkar mövqeyə malik vətənpərvər iranlı hesab oluna bilər. Ustad Şəhriyar İslam İnqilabının iyirminci illərinin tarixi dövrlərində və ilkin illərdə İran xalqının yanında olub, azsaylı cahil və ya azğın insanlara qarşı mövqe tutdu. Müharibə cəbhələrinin keşikçiləri və döyüşçüləri arasında Şəhriyarın varlığına şahidlik edən müqəddəs müdafiənin şərəfli illəri ustadın ömrünün son illərindən iranlıların yaddaşına həkk olunmuş bir xatirədir.

1. İranlının Vətəni

Çağdaş vəziyyəti tənqid etməyin fəsadlarından biri də bu dövrün “vətənpərvərlik mərsiyələri” ndə gördüyümüz şeirin əsas mövzularından birinin, yəni ksenofobiyanın açılmasıdır. Çağdaş İran şairi Şəhriyarın düşüncəsindəki vətənpərvərlik hissi, istibdad və qan tökülməsinə qarşı mübarizə qlobal aspektə malikdir və tək-cə İranla məhdudlaşmır. Stalinqrad qəhrəmanlarının şeirləri, “Eynşteynə məktub”, “Danubun bəşər cəmiyyətinə mesajı” və s. Şəhriyar” ın dünyagörüşünün vətənpərvərlik hissi istiqamətində əksini göstərir. Şəhriyar da vətənpərvərlik duyğularını ifadə edir. “Şəhriyar”ın vətənpərvər şeirlərini araşdırarkən onun türk-azəri şeirlərini də unutmamaq olmaz. Əsasən onun ictimai və milli mövzularda yazdığı şeirlərinin mühüm bir hissəsi ana dilindədir. Şəhriyarın da vəhdətdən, inteqrasiyadan, dünya sülhündən bəhs etdiyi şeirləri var. O şeirlərində vətəndən bəhs edir, vəhdət məsələsinə toxunur. Şəhriyarın baxışı daha çox öz ölkəsinə, İrana aiddir. Qafqazın İran torpaqlarının ayrılmasına, İran

torpağının bölünməsinə birbaşa işarə edən “Şəhriyar”ın ən mühüm şeirlərindən biri də Qafqaz şairi “Məhəmməd Rəhim”ə ünvanlanmış bir şeirdir:

İgidlər yurdu Qafqazım, sənə məndən salam olsun,

Sənin eşqindən İranda, hənuz səbri talan vardır.

Digər bir şeiri isə belədir:

Araz düşman əlində bir qılıc tək ortanı kəsdi,

Onun övladı varsa, bil səni yada salan vardır.

Bu qəzəl şeirinin son misrasında Şəhriyar Qafqazın sovet kommunizminin əsirinə çevrilməsindən narazılığını bildirir və Araz çayının o tayındakı şairlərə rusların mənfur niyyətlərindən ehtiyatlanmağı tövsiyə edir. Şəhriyarın vətənpərvər şeirlərinin, o cümlədən də, “Şəhriyar İraniyyəti” adlanan şeirinin mühüm bir hissəsinə “həsərət ədəbiyyatı”na daxil olan şeirləri daxildir. Qara Gülüstan və Türkmənçay müqavilələrinin bağlanması ilə Rusiyanın işğal etdiyi Qafqazdan və Arazdan o yana İran torpaqlarından hər yerdə Şəhriyar danışır. O, bu hadisədən göz yaşları və tərəddüdlərlə danışır. “Şəhriyar” “Şəhrivər qonağı” şeirində işğalçı qüvvələrin İrandan çıxması münasibəti ilə öz sevincini bildirir və soydaşlarına “Bustandan xəzan barının bağlanması” müjdəsini verir.

خزان به یغما برده آن ناخوانده مهمان می رود

آن نمک شناس بشکسته نمکدان می رود

از حریم بوستان باد خزانی بسته بار

با سپاه اجنبی از خاک ایران می رود

O, “Şəhrivərin qonağı” başlığı ilə yazdığı bu şeirində 1946-cı ildə Sovet İttifaqının işğalçı qüvvələrinin İrandan çıxmasından bəhs edir və “çağırılmamış qonaq” ın getməsinə sevindiğini bildirir. Şəhriyar vətənpərvərlik marağını tez-tez farsca şeirlərində ifadə edir. Məsələn, “Ziyarət Kamal əl-Mülk” məsnəvisində belə yazır:

کشور ما که هست کان هنر

سرزمینی است آسمانی فر

خاک او توتیای چشم دل است

توتیا پیش خاک او خجل است

از جهان سر بود به دانش و فر

که جهان پیکر است و ایران سر

باستانی تمدن ما بود

که در او خیره چشم دنیا بود

سرزمینی است خسروان آثار

خفته در آب و خاک او اسرار

خیزد از آتشی شراره هنوز

دامنش پر مه و ستاره هنوز

Ölkəmiz necədirsə, yer üzündə sənət, torpağında səma qəlbin gözündə tikan, torpağının önündə tikan olan dünyadan utanır. O, biliyin və idrakın başı idi. Dünya bir bədəndir, İran isə sivilizasiyamızın qədim başı idi, ona baxan dünyanın gözü idi.

Yuxarıdakı şeirlərin təhlilinə nəzər saldıqda görürük ki, Şəhriyarın vətən sevgisi qəlbindən, canından qaynaqlanır. Hətta o, Qafqazın İran torpağından ayrılmasına qəzəblənir və Qafqazı İranın bir parçası hesab edir. Təcavüzkar qüvvələrin İran torpağından geri çəkildiyi bir vaxtda xalqa baharın müjdesini, payızın paltarını verir. O, şahın öz ölkəsinə etdiyi zülmü heç bir şəkildə qəbul etmir. Ümumiyyətlə, Məhəmmədhüseyn Şəhriyarın fars və türk şeirlərinə əsaslanaraq onu iranlı vətənpərvər şair və İran sivilizasiyasının mədəni komponentlərinə sadıq, bu ölkənin düşmənlərinə qarşı barışmaz və inadkar mövqe tutan biri hesab etmək olar.

2. Azərbaycan

“Şəhriyar” nəinki öz vətəninə işğal edənlərə, hətta hər cür işğalçılara da barışmaz şəkildə qarşı idi. Hitler Almaniyası Avropa və Rusiya ölkələrini işğal edəndə “Şəhriyar” qətiyyətlə müxalifəti ayağa qaldırmış, 20-ci əsrin vəhşi cinayətlərini ifşa etməklə rus xalqının düşməne qarşı müqavimətini yüksək qiymətləndirmiş, bu barədə gözəl əsərlər yazmışdır. O, məşhur “Stalinqraddə qəhrəmanları” poemasının da müəllifidir. Ustad Şəhriyar məşhur “Azərbaycan” qəzəlinin başqa bir yerində milli-vətənpərvərlik hissini ifadə edir.

این قصیدت را که جوش خون ایرانیت است

گوهر افشان خواستم در پای ایران جوان

Şəhriyar bu şeirlərində İran və Azərbaycana münasibətdə mövqe tutmuş, ikisi arasındakı qırılmaz bağlılıqdan danışmışdır. Şəhriyarın şeirlərində açıq vurğuladığı ondan ibarətdir ki, yüksək səslə “Azərbaycan İranın halqası olsun, bəsdir” deyir. Bu isə onun baxış bucağını göstərir.

پر می زند مرغ دلم با یاد آذربایجان

خوش باد وقت مردم آزاد آذربایجان

دیری است دور از دامن مهرش مرا افسرده دل

باز ای عزیزان زنده ام با یاد آذربایجان

آزادی ایران ز تو آبادی ایران ز تو

آزاد باش ای خطه ی آباد آذربایجان

تا باشد آذربایجان پیوند ایران است و بس

این گفت با صوتی رسا فریاد آذربایجان

Bu misraları tədqiq etməklə məlum oldu ki, Şəhriyar doğma şəhərini çox sevir və Azərbaycan haqqında çoxlu misraları var, amma bütün şeirləri Azərbaycanı mədh edir, İran adlı bir xalqın birliyinə uyğundur. Və yeganə məqsədi müstəqil İran qurmaq üçün xalqı birləşdirməkdir. Hətta Azərbaycanla bağlı şeirlərini oxumaqla belə deyir ki, oradakı bütün insanları İrani dəstəkləməyə sövq edir və bir növ İran Azərbaycandan olan Səttar Xan, Baqir Xan kimi igidlərin müstəmləkəçiliyə qarşı mübarizəsinin şahidi olub. İran tarixi boyu müstəmləkəçiliyə və yadellilərə qarşı mübarizə aparmış şair Şəhriyarın yazdığı və heç vaxt unudulmayacaq şeirləridir. İran tarixi boyu müstəmləkəçiliyə və

yadellilərə qarşı mübarizə aparmış şair Şəhriyarın yazdığı şeirləri heç vaxt unudulmayacaq.

3. İranın Tarixi ilə Fəxr Edirəm

Şəhriyarın vətənpərvərliyə və İran millətinin birləşməsinə dair hisslərindən biri də İranın qürurlu keçmişinə aiddir. O, bu şeirləri ilə millətin qəlbində vətənpərvərlik hissini qızıışdırmış və eyni əqidəyə malik bir xalq yaratmağa çalışır. “Tarac” başlığı altındakı qəsidə düşmənlərin öz milləti üzərində hökmranlığını görür. Şair “İran dastanı” şeirində belə yazır:

سالها مشعل ما پیشرو دنیا بود

چشم دنیا همه روشن به چراغ ما بود

گر سخن از صفت قهر و غرور ملی است

کاهه ماست که بر قاف قرون عنقا بود

تاج تاریخ جهان کوروش اهخامنشی است

کز قماش و منشی محتشم و والا بود

همایون سایه عدل کسرا چه همایی است

که نه بر صحنه تاریخ چنین سیما بود

Yuxarıdakı şeirində Şəhriyar İran sivilizasiyasının çiçəklənmə çağından bəhs edir və iranlıları elm və tərəqqinin itirilmiş möhürünü bərpa etməyə dəvət edir. O, “به پیشگاه آذربایجان عزیزم” “Əziz Azərbaycanımın Önündə” şeirində Azərbaycan və İrani ari irqindən hesab edir və belə oxuyur:

تو همایون مهد زرتشتی و فرزندان تو

پور ایرانند و پاک آیین نژاد آریان

Pantürkistlərin irqi iddialarından fərqli olaraq Şəhriyar irqi fərqi inkar edir və Azərbaycanı “İranın övladı”, “saf ari irqinin ayini” və “Ana İranın cəsur övladı” adlandırır.

Şəhriyar “Divan”ında Təbrizin Zərdüş peyğəmbərin vətəni olduğuna işarə edərək, bu ölkənin əhalisini ari irqindən hesab edir. Onları təhdid və təfriqələrlə dolu sözləri yaymaqdan çəkindirir. Aydınır ki, hər bir vətənpərvər iranlı bu beytləri oxumaqla o qədər təsirlənəcək ki, məqsədinə, yəni ölkənin azadlığına çatana qədər dayanmayacaq. İranın qürurlu keçmişinə tam bələd olmaqla onun qəhrəmanlarını tərifləyir.

Şəhriyar Poeziyasında Milli Həmrəyliyin Əksi

Şəhriyar poeziyasında milli həmrəylik məsələsində İranla bağlı çoxlu şeirlərə rast gəlirik.Şair bütün bu misralarda öz doğma yurdunu vəsf etməklə yanaşı, ancaq xalqını İran bayrağı altında irqçilik, dil və milliyyətçilikdən uzaq bir şəkildə birləşdirmək məqsədi güdür. Şəhriyar şeirlərində milliyyət məsələsində görünən fərq ondan ibarətdir ki, Şəhriyar əksər şeirlərində yad qüvvələrə və işğalçılara qalib gəlmək üçün vətəni ilə doğma şəhəri Təbrizin birliyini axtarır.

1-İranlı Olmaq və Azərbaycan Xalqını Milli Birliyə Dəvət Etmək

Ustad Şəhriyar Azərbaycanı tərifləyərkən bu misraları dilə gətirməklə heç bir millətçi mövqe tutmur və “İranlı” adlı milliliyə nail olmaq üçün bütün Azərbaycan xalqını birliyə, bütövlüyə çağırır. Şair yaxşı bilir ki, düşmənlər heç vaxt onların qəsdinə son qoymayacaqlar və bu səbəbdən də “Azərbaycan” adlı qəsidəsində Azərbaycanı İrana qurban verir.

پر می زند مرغ دلم با یاد آذربایجان

این همان تبریز روئین تن که در میدان جنگ

از مصاف دشمنان هرگز نیچیدی عنان

با خط برجسته در تاریخ ایران نقش بست

همت والای سردار میهن ستار خان

این همان تبریز کز جانبازی و مردانگی

در ره عشق وطن صدره فزون داد امتحان

İranlı Şəhriyar Azərbaycan haqqında türkcə vətən haqqında çoxlu gözəl şeirlər yazıb ki, bu da vətənə sevgisini göstərir. Amma şair millətçilik vadisində boğulmur, Şəhriyar Azərbaycana, xalqına sevgisi ilə yanaşı, heç vaxt milliyyətinə yad deyil, hətta Azərbaycanı da milliyyətinə qurban verir. O, bu hissi “Taxt Cəmşid” şeirində belə ifadə edir.

İran İslam Resublikasının Naxçıvandakı
Baş Konsulluğunun Mədəniyyət Attaşeliyi

تخت جم ای سرای سراینده داستان

ای یادگار شوکت ایران باستان

این بنایست که سی قرن به پاست

سند قدمت " ملیت " ماست

Başqa yerdə gəncləri ideal milli düşüncəli bir millət qurmağa çağırır, hətta müstəqil iranlı qurmaq üçün özünü fəda edir. Bu səbəbdən də bu çağdaş İran şairi “Milli İdeal” adlı şeirində belə yazır:

پیام من به گردان و دلیران

جوانان و جوانمردان ایران

یکی خریدنم باید که چون رعد

کند آشفته خواب نره شیران

نه نام از دین، نه از دانش نشان بود

که بنگاه تمدن بود ایران

یکی جنبش پدید آید اساسی

در این کشور مدارش با مدیران

گرم خون ریخت دشمن، شهریارا

به خون دانی چه بندم نقشی؟ ایران

Şəhriyarın fikrincə, Azərbaycan İranın başıdır. Bu səbəbdən, hər an bir düşmənin hücumu ölkəni təhdid edir, Azərbaycan hər şeydən əvvəl özünü

qorunmalıdır. Çünki o, ölkəni müdafiə etməyə və canını qurban verməyə hazırdır. Sonra vətən yolunda mübarizlik və şücaətin zəfər gəlinini şəhadətdə də qucaqladığını bildirməklə bərabər, düşmən şairin qanını yerə töksə, yerdə İran sözünün yazılacağını bildirir.

2 - Milli Birliyin Yaranmasında Milli Dilin (Fars Dilinin) Rolu

Dil milləti birləşdirən amil kimi çıxış edir. O, ünsiyyət və mədəni kökün əsas amilidir. Milli kimlik milli dillə qırılmaz şəkildə bağlıdır. Milli kimlik və milli dil bir-birinə təsir edir. Bir tərəfdən milli kimlik daha çox milli dil əsasında formalaşır, digər tərəfdən isə milli dil milli kimliyin təsiri altındadır.

Ötən 60 ildə Azərbaycan folklor mədəniyyətinə və ədəbiyyatına azəri və fars dillərində İranın milli dili üçün Şəhriyar qədər kim xidmət edib? Şəhriyarın İran mədəniyyəti və ədəbiyyatına yiyələnməsində bir neçə min illik tarixə malik olan xalqların hər biri bu mədəniyyətin zənginləşməsində, təkamülündə, yetkinləşməsində zəhmət çəkmiş xalqların birliyinin nəticəsidir. Milli dil və ya başqa sözlə milli birlik dilidir. Bu xalqın gələcək nəsillərinə qoyduğu mirasıdır. Bu yazıçı və şairlərin hamısı fars dilini ana dili kimi bilməmişlər. Müasir dövrdə Şəhriyar və Pərvin Etisaminin özləri də buna misaldır ki, hər biri bu milli birlik dilinin təkamül və yüksəlişində rolunu oynayan İran etnik qruplarının üzvlərlə adını və nümunəsini çəkmək olar. Bu səbəbdən də İranın milli birliyinin düşməni bu dayağı hədəfə alıb. Şəhriyar İran torpağının zəngin mədəniyyətinin yaradıcısı idi ki, sanki milli dilin bünövrəsi və özəyi kimi İran xalqlarını birləşdirir. Separatçıların, xarici güclərin məkrli planı ilə ölkənin gələcəyi üçün planlaşdırdıqları şey İranın tam olaraq parçalanmasıdır. Bu siyasət federalizm pərdəsi altında öz müqəddəratını təyinetmə hüququ, ana dilində tədris və

öyrənmə, bir sözlə, milli birliyin mahiyyətinə və özəyinə hücum edir ki, 85 milyon iranlını birləşdirən milli dildir.

Şəhriyar misralarında türk dilini ana və əziz dili adlandırırsa da, aydın və səlis bir mövqedə ondan ayrılıq salmaq və İranın milli birliyinə xələl gətirmək yolunda hər hansı sui-istifadəni poetik dillə rədd edir və özünün “İqbal əsrin təntənəsi” adlı şeirində belə yazır:

ترکی مابسی عزیز است و زبان مادری

لیک اگر «ایران» نگوید لال باد از وی زبان

مرد آن باشد که حق گوید، چو باطل رخنه کرد

هم بایستد بر سر پیمان حق تاپای جان

Nəticə

Şəhriyarın düşüncə və ideyaları milli birlik istiqamətindədir. O, öz ana yurdunu tərifləyir. Amma bütün bunlar İran milli birliyinə uyğundur. Bu məsələ o qədər önəmlidir ki, Azərbaycanı iranlılığa qurban verir və Azərbaycan şəhəri ilə İran millətini bir-birinə qarşı deyil, yan-yana qoymağa çalışır.

Şəhriyarın özü də azəridir və Azərbaycandan çıxıb. Lakin o, çox gözəl bilir ki, ölkəsi həssas siyasi vəziyyətdədir və düşmənlər xalqı arasında parçalanma yaratmaq istəyir. Bu səbəbdən də milli birlik və həmrəylik yaratmaq üçün yeganə yol vəhdətdir. İslam vəhdətinin şairi öz xalqı arasında milli birliyin əsas amillərindən biri hesab olunur və onlar öz millətini İslam bayrağı altında adlandırırlar. Əslində Şəhriyarın fikrincə milli kimlik anlayışı İslam azadlığına çatmaq üçün birlik və vəhdət deməkdir.